

15. Сухина О. В. Имплізія культури у симулятивних вимірах постмодерну / О. В. Сухина // Вісник Національної Академії керівних кадрів культури і мистецтв. – К.: Міленіум, 2014. – №4. – С.63–69.

16. Хренов Н. Кино: реабилитация архетипической реальности / Н. Хренов. – М.: Аграф, 2006. – 704 с.

17. Culture, Technology and Creativity in the Late 20th Century / Ed. P. Hayward. – Indiana University Press, 1990. – 248 p.

References

1. Alf'orova Z. I. Envajronment jak fenomen isnuvannja vizual'no go mystectva / Z. I. Alf'orova // Visn. Hark. derzh. akad. dyzajnu i mystec. Mystectvoznavstvo. Arhitektura. – H., 2006. – №11. – S.3–8.

2. Alf'orova Z. I. Vizual'ne mystectvo kincja XX – pochatku XXI stolittja: avtoref. dys. ... dokt. mystectvoznavstva: 26.00.01 / Z. I. Alf'orova; Harkivs'kaja derzhavna akademija kul'tury. – Harkiv, 2008. – 23 s.

3. Alf'orova Z. I. Performans jak vizual'ne mystectvo / Z. I. Alf'orova // Visn. Hark. derzh. akad. dyzajnu i mystec. Mystectvoznavstvo. Arhitektura. – H., 2006. – №7. – S.3–8.

4. Arto A. Teatr i ego dvojniki: Manifesty. Dramaturgija. Lekcii. Filosofija teatra / Sost. i vst. st. V. I. Maksimova / A. Arto. – SPb; M.: Simpozium, 2000. – 443 s. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://teatr-lib.ru/Library/Artod/Doubl>

5. Bychkov V. V. Jestetika / V. V. Bychkov [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Buchkov_Aesthetics/Bychkov_index.php

6. Genis A. Vavilonskaja bashnja: Iskusstvo nastojashhego vremeni / A. Genis. – M.: Nezavisimaja gazeta, 1997. – 256 s.

7. Deljoz Zh. Kapitalizm i shizofrenija. Anti-Jedip; sokr. perevod-referat M. K. Ryklin / Zh. Delez, F. Gvattari. – M., 1990. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://dironweb.com/klinamen/Capitalisme.pdf>

8. Jeizenshtejn S. Izbrannye proizvedenija / S. Jeizenshtejn [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://teatr-lib.ru/Library/Eisenstein/Select_2

9. Jemel'janova T. V. Abstrakcionizm v konteksti kul'turotvorchyh procesiv XX stolittja (estetiko–mystectvoznavchij analiz): avtoref. dys. ... kand. filos. nauk: 09.00.08 / T. V. Jemel'janova; Kyi'vs'kij nacional'nyj universitet imeni Tarasa Shevchenka. – K., 2002. – 11 s.

10. Kornijenko N. Zaproshehija do haosu. Teatr (hudozhnja kul'tura) i synergetyka. Sproba nelinijnosti / N. Kornijenko. – K.: Nacional'nyj centr teatral'nyh mystectv im. Lesja Kurbasa. – 2008. – 246 s.

11. Lychkovah V. A. Neklasychna estetyka v kul'turnomu prostori XX – pochatku XXI stolit': monografija / V. A. Lychkovah. – K.: NAKKKiM, 2011. – 224 s.

12. Levchenko N.O. Mif virtus u kul'turi XX stolittja / N. O. Levchenko // Mul'tyversum. – K.: Ukr. Centr duhov. kul'tury, 1999. – Vyp.6. – S.171–181.

13. Mednikova G. S. Sintez nauchnoj i hudozhestvennoj refleksii kak osnova formirovanija novej paradigmy miroponimania / G. S. Mednikova // Nauchnoe iskusstvo. Pervaja mezhdunarodnaja nauchno–prakticheskaja konferencija, Moskva, 4–5 aprelja 2012: sbornik tezisov. – M.: MGU imeni M. V. Lomonosova, 2012. – 306 s.

14. Prolejev S. Negatyvna ontologija «post–»: poshuk novogo kul'turnogo universalizmu / S. Prolejev // Doksa: zbirnyk naukovykh prac' z filosofii' ta filologii'. Vyp.15. Universal'ni vymiry kul'tury. – Odesa: ONU im. I. I. Mechnykova, 2010. – S.193–204.

15. Suhyna O. V. Implozija kul'tury u symuljatyvnyh vymirah postmodernu / O. V. Suhyna // Visnyk Nacional'noi' Akademii' kerivnyh kadriv kul'tury i mystectv. – K.: Milenium, 2014. – №4. – S.63–69.

16. Hrenov N. Kino: rehabilitacija arhetipicheskoi real'nosti / N. Hrenov. – M.: Agraf, 2006. – 704 s.

17. Culture, Technology and Creativity in the Late 20th Century / Ed. P. Hayward. – Indiana University Press, 1990. – 248 p.

Volynets A. A., Ph.D. in Philosophy of Aesthetics, Chernigov Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education named after K. D. Ushinsky (Ukraine, Chernihiv), orientyr777@mail.ru

The principle of chaos as a factor of interspecific synthesis and the creation of an artistic artefact of the esthetosphere

Chaos has a unique role in the art of the 20th and early 21st century because of a general remarkable trend to view the world no longer as the ordered Cosmos,

but rather as Chaosmos, or even chaos. In general, two main forms of expressing chaotic in art can be distinguished: «creative» Chaos as a burst of creative energy and «final» Chaos as a maximum of entropic tendencies.

For example, the Theatre of Cruelty in theatre art tends towards swiftness of powerful forces of eros and thanatos, which could be considered as a display of a welcoming chaos, whereas the Theatre of the Absurd is set to demonstration of collapse of the world, society, mind and communication skills and according to its aesthetic conceptual philosophy distinctly tends towards entropy.

However, active, and even aggressive position of «chaotic art» is typical in both cases. Thus, the history of art development during the 20th and early 21st century demonstrates that reference to chaotic is a part of ideology according to which you can experience existence to its full and achieve complete perception of yourself and freedom of artistic production only letting the chaos in.

Keywords: Chaos, stochasticism, irrationalism, randomness, avant-garde.

* * *

УДК 316.74:78

Галушко О. С.,

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, Київський національний університет будівництва та архітектури (Україна, Київ), saiz131982@gmail.com

АНАЛІЗ МЕТОДІВ ФОРСАЙТУ. ЯКІСНІ МЕТОДИ

Розглянуто методи форсайту. Особливу увагу приділено якісним методам. Метою дослідження було проаналізувати якісні методи форсайту.

Досліджуються методи форсайту. Розкривається механізм застосування методів форсайту. Аналізуються основні якісні методи форсайту. Робиться висновок, що у сучасному нестабільному та динамічному світі якісні методи форсайту завдяки своїм особливостям мають певні переваги перед іншими методами дослідження майбутнього. Показується, що саме завдяки якісним методам форсайту, майбутнє можливо не тільки передбачити, але й ефективно конструювати. Підкреслюється, що зараз при використанні якісних методів при проведенні форсайт-досліджень футурологи спираються не тільки на думки експертів, а й на думки широкого кола зацікавлених у форсайті осіб.

Методологічним підґрунтям дослідження є метод узагальнення, принцип системного аналізу та метод порівняльного аналізу.

Ключові слова: майбутнє, форсайт, прогнозування, управління, образ майбутнього, методи форсайту, якісні методи форсайту.

В наш час світ стає все більш динамічним і не стабільним. Революції у різних галузях науки, суспільства, культури, політики та економіки відбуваються все частіше. Тому нагальною проблемою та викликом теперішньому суспільству є завдання навчитися вчасно передбачити можливі варіанти розвитку соціуму. Але просте прогнозування в умовах знанневого суспільства стає все менш ефективним. Зараз футурологи стоять на тих позиціях, що майбутнє потрібно не тільки передбачити, але й конструювати. Тому форсайт стає одним з провідних напрямків дослідження майбутнього.

Форсайт в умовах невизначеності і нестійкості процесів сучасного світу стає одночасно як фактором, так і наслідком формування суспільства знань, заснованого на спільному управлінні [13, с. 10].

Підвищена увага до методів форсайту, що проявляється в останні роки у всіх розвинених країнах, викликана тим, що глибоке і всебічне передбачення ходу світового науково-технологічного розвитку стало найважливішою умовою побудови ефективної національної інноваційної політики [7, с. 63].

Проаналізувавши різні погляди на «форсайт» в українській та закордонній літературі, можемо дати своє означення цього терміну. Форсайт – це

сукупність методів, засобів та прийомів, які направлені на систематичне виявлення найбільш значущих тенденцій, що будуть мати визначальний економічний, технологічний, політичний, культурний та соціальний вплив на соціум в середньостроковій та довгостроковій перспективі. В результаті проведення форсайту, експертами окреслюється варіанти вірогідного майбутнього, з цих варіантів в результаті обговорення та подальшого консенсусу всіх зацікавлених акторів форсайт-дослідження, обирається найбільш прийнятний образ майбутнього. Керована реалізація якого повинна відбуватися за рахунок конвергенції зусиль суспільства та всіх зацікавлених у цьому образі майбутнього учасників форсайту, як на макро- так і на мікрорівні.

Форсайт має велику кількість методів. Але слід зауважити, що при проведенні форсайт-досліджень практично не використовується якийсь один метод. Частіше для досягнення кращого результату використовується система з декількох методів. Яка комбінація методів буде використовуватися залежить від багатьох факторів: об'єкту дослідження, матеріально-технічного забезпечення форсайт-дослідження, часових обмежень та інших факторів.

Але головне що потрібно пам'ятати – система методів повинна як найкраще допомагати ефективній роботі експертів, що проводять форсайт. Вибір оптимальної системи методів не має однозначного вирішення, але існують базові принципи формування комбінації методів. Ці принципи можна представити у так званому «трикутнику форсайта» [18].

Рис 1. Трикутник методів форсайту.
Джерело: [18]

На вершинах цього трикутника розташовуються ключові фактори, що забезпечують успіх роботи з експертами: креативність, експертиза, взаємодія. Розташування методів в середині трикутника відповідає до їх направленості, до одного з факторів. Застосування кожного методу має свої як сильні, так і слабкі сторони, тому ідея «трикутника форсайта» направлена перш за все на те, щоб комбінація методів максимально широко використовувала всі три ключові фактори, які відповідають вершинам трикутника.

З плином часу методика в форсайт-дослідженнях ставали все більш складнішими, також з'явилися нові інструменти дослідження майбутнього. Ефективність комбінування якісних і кількісних методів знайшла своє підтвердження у різних форсайт-дослідженнях. Але

згодом стало зрозуміло, що для подальшої реалізації форсайтів, потрібні нові підходи, які б забезпечували одержання об'єктивних оцінок, започаткованих на кількісному аналізі емпіричних даних – статистичних індикаторів, патентної статистики, бібліометричної інформації тощо [15, с. 118–119]. Тому в своїх працях вчені І. Майлс і Р. Поппер запропонували додати до «трикутника форсайту» ще одну вершину – «доведення» і тим самим перетворили трикутник у ромб (в оригіналі – Foresight Diamond) [22; 12, с. 63]. Один з варіантів такого ромба наведений на рис. 2.

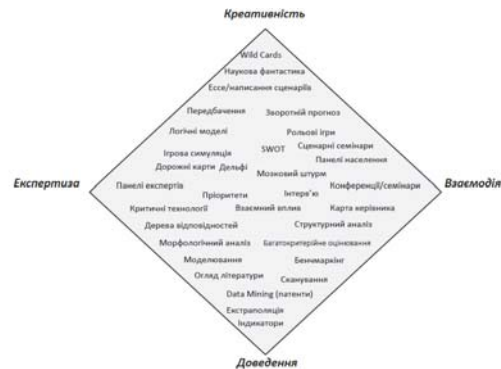

Рис. 2. Ромб методів форсайту.
Джерело: [12; 22; 8]

В цьому ромбі всі методи форсайту діляться на три категорії: кількісні, якісні та полукількісні [12; 22]. Полукількісні методи включають в себе елементи як кількісних так і якісних методів, тому на нашу думку краще їх називати синтетичними.

В даній статті зосередимо свою увагу на якісних методах форсайту. До якісних методів належать: наукова фантастика, «джокери» та слабкі сигнали, сценарії та сценарні семінари, есе, прогнози геніїв та провідних експертів, ретрополяція або зворотне сценарювання; ролеві ігри; аналіз TEEPSE-факторів; SWOT-аналіз; мозковий штурм; інтернет-краудсорсінг; дерево цілей; мультиперспективний аналіз; експертні панелі та панелі громадян; конференції або семінари; морфологічний аналіз; опитування або голосування; інтерв'ю; логічні схеми; сканування; аналіз літератури; аналіз соціальних мереж.

Якісні методи засновані на логічних судженнях. Вони застосовуються, коли недостатньо формалізованої інформації про об'єкт дослідження форсайту. Або коли об'єкт дослідження важко формалізувати. Ці методи мають велику ступень креативності та суб'єктивності. Це потрібно враховувати при їх застосуванні. Коротко розглянемо якісні методи, які застосовуються при форсайт-дослідженнях. Проаналізуємо найбільш значущі якісні методи форсайту.

Наукова фантастика (Science Fiction). Наукова фантастика – це перш за все напрямок в художній літературі, який заснований на деякому припущенні в області науки. Наукова фантастика завжди була зв'язана з футурологією, бо в них спільний предмет – майбутнє. Ще в 60-і роки відомий радянський письменник-фантаст й у той же час видатний автор теорії рішення винахідницьких задач – теорії розвитку технічних систем, і теорії розвитку творчої особистості Г. С. Альтшулер

опублікував серію нарисів про передбачення фантастів. Ось уточнені цифри. Ж. Верн: 108 прогнозів, з них 10 помилкових. Г. Уеллс: з 86 прогнозів правильними опинилися 77. А. Беляєв: тільки 3 помилки на 50 прогностичних фантазій [6, с. 24].

Мета наукової фантастики – не прогнози, а людинознавство. Але, прагнучи до художньої вірогідності й використовуючи художню логіку, письменник нерідко передбачає майбутнє. Для письменника фантаста – головне здивувати читача, а це стимулює високу ступінь креативності при конструюванні майбутнього. Явище передбачення письменниками–фантастами майбутнього не повинне залишатися осторонь від наукової дискусії. Навпаки ці передбачення повинні стати поштовхом до пильнішої уваги до творів письменників, які працюють у жанрі наукової фантастики й до футуристичного навантаження їхніх текстів.

Письменники–фантасти, на відміну від вчених, які займаються прогнозуванням, не обмежені ніякою наукопарадигмальною залежністю з її соціальними наслідками. Для них головне – прихильність до їхніх творів читачів. У зв'язку із цим вони можуть дозволити собі не хехтувати новітніми розробками, які ще не до кінця прийняті науковим світом і на їхній підставі робити сміливіші довгострокові й наддовгострокові прогнози. Художньо–інтуїтивне осмислення майбутнього націлене на створення цілісної картини прийдешнього, на виявлення таких процесів й явищ, значення яких не піддається чисто формальному аналізу. Тому потрібно більш уважно відноситись до прогнозів письменників фантастів і всебічно та системно їх залучати до форсайтів.

«Джокери» (Wild Cards) та «Слабкі сигнали» (weak signals). «Джокери» – це події, яким притаманні низька ймовірність, несподіване настання і надзвичайно серйозні наслідки. Проте, відомо, що в дійсності вони трапляються досить регулярно. «Джокер» являє собою:

– подію або низку подій з імовірно низькою ймовірністю і високою невизначеністю, наступ якої радикально змінює стан речей в звичному світі (сильні шоки і руйнування);

– подію, яку ми не можемо чи не бажаємо передбачити, і яка, таким чином, виявляється несподіванкою [4, с. 62].

Карл–Хайнц Штайнмюллер з компанії Z–Punkt [13] характеризує «джокерів» як «землетруси» ментального ландшафту. Він підкреслює, що «джокер» підриває поточні тренди, формує нову картину майбутнього, змінює наше усвідомлення майбутнього і змушує переосмислити минуле, породжуючи нові концепції та оцінки. Він вказує і на той факт, що потенційні «джокери» працюють як системи раннього оповіщення, а слабкі сигнали служать провісниками прийдешніх подій. Малюючи картину уявних «джокерів», компанії мають можливість протестувати нові, менш «традиційні» стратегічні опції; іншими словами, проявити нестандартне мислення (новий погляд на процеси) і сформувати більш «міцні» стратегії (за допомогою поглибленого дослідження негативного сценарію розвитку подій) [4, с. 63].

Нассім Талеб замість визначення «джокер», використовує визначення «чорний лебідь». «Чорний лебідь» – це подія, що має наступні три характеристики [14, с. 10].

По–перше вона аномальна, тому що ніщо в минулому цю подію не вішувало. По–друге, вона має величезну силу впливу на суспільство. По–третє, людська природа змушує придумувати пояснення того, що трапилося після того, як воно сталося. Роблячи подію, спочатку сприйняту як сюрприз, зрозумілою і передбачуваною.

Як правило появу «джокерів» віщують так звані слабкі сигнали. Слабкі сигнали за визначенням І. Ансоффа [1], – це нечіткі ранні індикації майбутніх важливих подій. Пізніше це визначення було розширено, з урахуванням додаткових показників явищ, таких як «нове», «вражаюче», «невизначений», «іраціональне», «не заслуговує на довіру», «важко відстежувати», «вимагає істотного тимчасового лага до дозрівання і становлення як мейнстріму» [3, с. 59].

Слабкі сигнали дуже важко виокремити, так як вони настільки малі, що легко губляться серед інших, більш значущих чинників. Але робити це необхідно, бо саме слабкі сигнали і «джокери» мають велике значення у нестабільних та кризових системах, де навіть найменші фактори можуть призвести до значних перетворень.

Багато подій, які мали великий вплив на соціум трапилися, тому що на них ніхто не чекав. Тому в форсайт–дослідженнях дуже важливо виявляти «джокери» і слабкі сигнали, щоб передбачати та корегувати їх наслідки. Зараз футурологи створили групу методів, яка базується на виявленні слабких сигналів та «джокерів» і вона отримала назву – WIWE (від англ. wildcards& weak signals – «джокери и слабкі сигнали»). Це допоможе будувати більш стійкі стратегії формування майбутнього до зовнішніх впливів, та значно урізноманітнить можливості досягнення нових цілей. Особливо у часи кризи та нестабільності.

Сканування. Термін «сканування зовнішнього середовища» був запропонований в 1967 році Ф. Агіларом. Сканування і моніторинг – це етап у дослідженні перспектив розвитку, який «передчує іншим дослідженням майбутнього» [20, с. 103], а отже передчує використанню інших методів форсайта. Цю думку підтримують і англійські науковці Я. Нугрохо, О. Саритас у своїй статті «Побачити і усвідомити невидиме. Сканування, мережевий і сценарний аналіз» [11, с. 60].

М. Марієн вважає, що «сканування є фундаментальною завданням прогнозних досліджень» [19; 5, с. 257]. На думку Н. Гапоненко сканування має концентруватися на трьох основних напрямках. По–перше – це існуючі та вже сформовані тенденції, проблеми та фактори; по–друге – це потенційно можливі зміни, які не є реальністю сьогодні, але ймовірність їх настання в майбутньому досить висока; і по–третє – так звані слабкі сигнали [5, с. 257].

Сканування – це перший етап для більшості форсайтів. І інформація яку ми отримуємо на цьому етапі буде фундаментом, для всього форсайт–дослідження. Тому дуже важливо, щоб скануванню приділялися значна увага. Зараз з появою інтернету з'явилася можливість використовувати для сканування електронні ресурси, в тому числі і соціальні мережі, а також спеціалізовані програми. Це значно урізноманітнює та пришвидшує сканування. Але постає проблема ранжування великої кількості отриманих даних. Саме на цю область у форсайт–дослідженнях треба звернути уваги сучасним футурологам.

Сценарії (Scenarios) або написання сценаріїв (Scenario writing) та сценарні семінари. Стосовно до форсайтів сценарії представляють собою структуровані, альтернативні, правдоподібні, внутрішньо несуперечливі описи можливих станів і траєкторій переходу системи з одного стану в інший.

Даний метод вважають одним з найбільш ефективних у роботі з майбутнім. Реалізація цього методу передбачає розробку кількох розгорнутих картин майбутнього (сценаріїв), кожна з яких реалізується при виконанні певних умов. Сценарії створюються за принципом «знизу вгору» або «зверху вниз» і базуються на аналізі майбутніх можливостей та альтернативних траєкторій розвитку.

Один з способів розробки сценарію майбутнього є сценарний семінар. На сценарних семінарах ключові експерти і потенційні бенефіціари форсайта обговорюють шляхи розвитку предметної області. За підсумками семінару формується попередній варіант сценарію, який обговорюється на фінальному семінарі з широким колом зацікавлених осіб, включаючи представників науки, бізнесу, державних органів і населення.

Сценарний підхід є потужним інструментом акумулювання знань різних суб'єктів політики і експертів з різних областей для дослідження розвитку складних систем в майбутньому, і він має потужний «навчальний» потенціал. Це є його відмінною рисою в порівнянні з іншими методами форсайта. В ході побудови сценаріїв здійснюється свого роду діалог між різними учасниками сценарної групи, відбувається обмін знаннями та досвідом, в результаті з'являється нове, більш глибоке уявлення про перспективи розвитку. Сам процес побудови сценаріїв настільки ж важливий, як і результат [5, с. 248]. Тому при застосуванні даного методу слід уважно підходити до відбору як експертів, так і представників соціуму. Чим якісніший буде їх підбір тим більш якісними будуть і сценарії.

SWOT-аналіз (SWOT Analysis). SWOT – це аббревіатура англійських слів Strengths – сильна сторона; Weaknesses – слабка сторона; Opportunities – можливості; Threats – загрози. Методологія SWOT-аналізу передбачає виявлення внутрішніх сильних і слабких сторін організації, а також зовнішніх можливостей і загроз і встановлення зв'язків між ними [2].

Дані збираються з різних джерел: це можуть бути, наприклад, отримані в ході інтерв'ю думки експертів, статистичні зіставлення або результати бенчмаркінгу. Часто результати систематизують у вигляді матриці 2x2, що дає уявлення про істотні внутрішні і зовнішні фактори, які здійснюють позитивний або негативний вплив на розвиток. Внутрішні позитивні фактори являють собою сильні сторони, зовнішні – можливості; внутрішні негативні чинники – це слабкі сторони, зовнішні – це загрози. Виявивши основні можливості і загрози, їх ранжують за значимістю і ймовірності появи, ту ж процедуру здійснюють стосовно сильних і слабких сторін [5, с. 259].

Отже, SWOT-аналіз, як процес стратегічного планування, проводять поступово, починаючи з аналізу зовнішнього а потім внутрішнього оточень, а наприкінці – будують стратегії і тактичні дії. Це дозволяє більш ретельно вивчити об'єкт та середовище для якого здійснюється форсайт. Що в свою чергу сприяє його вдалій реалізації.

Аналіз TEEPSE-факторів. TEEPSE – це теж аббревіатура англійських термінів – технологічні (technological), економічні (economic), екологічні (environmental), політичні (political), соціальні (social) і етичні (ethical) фактори.

Концепція TEEPSE служить матрицею для аналізу рушійних сил і тенденцій (від локального до глобального масштабу), що носять технологічний, соціальний, економічний, екологічний, політичний і етичний характер [12, с. 69].

При форсайті ці фактори розглядаються в системі та аналізується їх взаємовплив одне на одного, та наслідки цього взаємовпливу на майбутнє. Технологічні, економічні, екологічні, політичні, соціальні та етичні фактори сьогодні найбільш повно описують буття соціуму. Тому їх системне дослідження та аналіз тенденцій дозволяє зробити на їх основі образ майбутнього з одного боку повним, а з іншого – достатнім для форсайт-досліджень.

Ретрополяція (backcasting). Метод стратегічного прогнозування, що дозволяє на підставі експертних оцінок створити можливу картину майбутнього, а потім визначити альтернативні шляхи його досягнення (підхід «від майбутнього до теперішнього») [17].

Звідси бачимо, що у ретрополяції ми можемо виокремити наступні аспекти: нормативний та конструктивний аспект – образ бажаного майбутнього. Це відправна точка у ретрополяції. Створення образу бажаного майбутнього не тільки дозволяє структурувати наші бажання та бачення розвитку, але й дозволяє активувати запуск цього образу у соціумі. Що в свою чергу може привести до збільшення шансів його реалізації. Потім потрібно звернути увагу на описовий, аналітичний та критичний аспекти ретрополяції: це відповіді на питання – «яким чином ми можемо досягти бажаного майбутнього?». Тобто, якщо в нас є образ бажаного майбутнього ми повинні перевірити фізичну та соціальну виконуваність даного бажаного образу майбутнього. Бо не можливо намагатися прийти до того, чого існувати не може принципово. Також важливо, щоб сценарії шляхів до бажаного майбутнього були теж перевірені на предмет їх виконуваності, та проаналізовані ризики невиконання цих сценаріїв для соціуму.

Ролеві ігри (Simulation Gaming). Ролеві ігри – це метод, який заснований на моделюванні різних ситуацій. Групі експертів дають сценарій, який у загальних рисах задає правила гри. Кожному експерту в цій грі відводиться певна роль.

Основними функціями цього методу є:

- дати можливість учасникам робочої групи зсередини вникнути в мотивацію і думки людей, відповідальних за прийняття рішень, чиї ролі вони відіграють;

- дослідити, які стратегії і відповідальності можуть бути враховані при прийнятті того чи іншого рішення [21, с. 87].

Рольові ігри дають можливість дослідження можливих відповідей на мінливі зовнішні умови і взаємодії між стратегіями різних гравців. Може очікуватися подальший розвиток комп'ютерних, і навіть онлайн-рольових ігор для застосування їх при проведенні форсайту.

Мозковий штурм (Brainstorming). Сутність цього методу полягає в актуалізації творчого потенціалу фахівців при «мозковому штурмі» проблемної ситуації, що реалізує спочатку генерацію ідей і наступне деструювання (руйнування, критику) цих ідей з формуванням контрідей. Робота з методом передбачає реалізацію наступних шістьох етапів [10, с. 52].

Перший етап – формування групи учасників «мозкової атаки» (по чисельності й складу). Оптимальна чисельність групи учасників знаходиться емпіричним шляхом: найбільш продуктивними визнані групи в 10–15 осіб.

Другий етап – складання проблемної записки учасника мозкової атаки.

Третій етап – генерація ідей. На цьому етапі дуже важлива толерантність. Жодну ідею, якою б безглуздою вона б не здавалася не можна критикувати.

Четвертий етап – систематизація ідей, висловлених на етапі генерації.

П'ятий етап – деструювання (руйнування) систематизованих ідей. На цьому етапі ідеї оцінюються на практичну реалізацію. Кожна ідея зазнає всебічної критики з боку учасників мозкової атаки. Шостий етап – оцінка критичних зауважень і складання списку ідей, які мають найбільший праксеологічний потенціал [10].

Метод мозкового штурму є більшою мірою актом колективної творчості, найбільш затребуваний у ситуації дефіциту свіжих ідей і рішень. Цей метод особливо ефективний тоді, коли існуючі підходи не дають прийнятних шляхів подолання проблемної ситуації й потрібні принципово нові, нестандартні розв'язки.

Мозковий штурм – це тільки початкова стадія роботи групи експертів при форсайті. Він не передбачає остаточного результату на виході, який можна включити в підсумковий звіт про роботу.

Дерево цілей (Relevance Trees). Дерево цілей – структурована, побудована за ієрархічним принципом (ранжована за рівнями) сукупність цілей системи, програми, плану. Будується шляхом послідовного виділення все більш дрібних компонентів на рівнях, що понижаються і є сукупністю генеральної цілі, головної цілі та підцілей. Використовуються для визначення умов досягнення майбутніх цілей: які умови розвитку можуть сформуватися в майбутньому, які ресурси, дії та знання можуть знадобитися [9, с. 112].

Дерево цілей дозволяє систематизувати уявлення про досліджувану область або проблему та являє собою графічну модель прийняття рішень, яка включає цілі, завдання, заходи декількох рівнів структуризації, а також зв'язки між ними (включення та / або підлеглості) [9, с. 111–112].

Побудова дерева цілей вимагає розв'язання багатьох прогнозних завдань, таких, як: прогноз розвитку об'єкта в цілому; формулювання сценарію досягнення прогнозованої мети; формулювання рівня мети; формулювання критерію й ваг, ранжирування вершин.

Ієрархічне дерево цілей будується на логічній основі зверху вниз, виходячи зі сценарію, поетапно, рівень за рівнем, так, щоб заходи попереднього рівня забезпечували завдання наступного. Для кожного рівня дерева цілей експерти повинні встановлювати коефіцієнти відносної важливості всіх його етапів.

Цей метод є інструментом системного мислення. За його допомогою в форсайті можна здійснити глибокий аналіз певної області майбутнього та знайти альтернативні шляхи для досягнення образу майбутнього.

Панелі громадян (Citizen Panels) та експертні панелі (Expert Panels). Панелі – це метод форсайта, в якому за допомогою опитувальника спеціальної форми, через рівні проміжки часу систематично збирають дані у однієї групи. Причому групі надається ґрунтовна та новітня інформація, щодо проблеми, або об'єкта дослідження. Через деякий час члени панелі повинні дати свої прогнози щодо проблеми дослідження. Метою застосування панелей в форсайті є систематичне отримання інформації про стан об'єкту прогнозування та тенденції його розвитку в майбутньому. Підбір членів панелі відбувається таким чином, щоб найбільш повно охопити проблематику дослідження та в результаті мати різноманітні точки зору об'єкт дослідження та його розвиток в майбутньому.

Довгий час в панелях приймали участь тільки експерти, які були зв'язані з проблематикою форсайт-дослідження. Такі панелі називалися експертними. Але в останній час з'явилися панелі громадян. Ця тенденція зрозуміла і відповідає тенденції еволюції форсайта, від технологічного до багатофакторного. Де головним компонентом передбачення майбутнього – є соціум. Тому не дивно, що для більш вдалого форсайта потрібно формувати в суспільстві культуру конструювання майбутнього. Також для успішності форсайта дуже важливо знати думку простих громадян про об'єкт форсайту. Тому використання даного методу має велике значення і перспективи у сучасному громадянському суспільстві.

Інтернет-краудсорсінг. Термін краудсорсінг походить від англійського crowd – «натоп» і sourcing – «використання ресурсів». Одним з перших дослідників краудсорсінгу був Джефф Хау. Основні його думки викладені в книзі «Краудсорсінг: Колективний розум як інструмент розвитку бізнесу» [16]. Хау вважає, що «колективний розум» має перевагу над індивідуальним і здатен на вирішення складних питань у різних сферах нашого буття: бізнесі, економіці, науці і т.ін. На думку Джеффа Хау віртуальні спільноти – основа краудсорсінгу, що забезпечує контекст і структуру, в якій здійснюється «робота» [16, с. 21].

Одна з основних ознак інтернет-краудсорсінгу – це його відкритість. Прийняти участь у дослідженні може кожна людина. Це дозволяє продукувати велику кількість нестандартних ідей, бо у вирішенні проблеми дослідження приймають участь всі зацікавлені особи. До того ж залучення суспільства до конструювання майбутнього, корелюється з завданнями та цілями будь-якого форсайту.

Використання інтернет-краудсорсінга має великий потенціал для форсайту на будь-якому етапі його проведенням. Бо за рахунок цього методу футурологи отримують досить зручний інструмент для зв'язку та впливу на соціум. А це має вирішальне значення в конструюванні бажаного майбутнього.

Отже якісні методи в форсайт-дослідженнях відіграють одну з провідних ролей. Це відбувається завдяки тому, що наш світ стає все більше динамічним

та нестійким. При таких умовах тенденції швидко змінюються. Тому кількісні методи стають все менш ефективними. В той час як якісні методи показують в таких умовах більшу ефективність. Треба зауважити, що якщо на початку зародження форсайту якісні методи використовувалися переважно експертами, то в останній час ці методи широко застосовують майже для всіх верств соціуму для якого здійснюється форсайт. Це пов'язано з еволюцією самого форсайту. Який пройшов шлях від технологічного форсайту до багатofакторного. Тому дуже важливо, щоб форсайт охоплював як можна більше представників соціуму. Тільки в цьому разі ми зможемо ефективно конструювати майбутнє. Наближати найбажаніший образ майбутнього. Слід зауважити, що якийсь один метод в форсайті майже не використовується. При проведенні форсайт-дослідження застосовується комбінація методів як якісних так і кількісних і синтетичних. Це дозволяє підвищити якість форсайту.

Список використаних джерел

1. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
2. Балабанова Л. В. SWOT-аналіз – основа формування маркетингових стратегій: навч. посібник / За ред. Балабанової Л. В. – К.: Знання, 2005. – 301 с.
3. Бруммер В. Многообразие в Форсайт-исследованиях: практика отбора инновационных идей / В. Бруммер, Т. Коннола, А. Сало // Форсайт. – 2010. – №4. – С.56–68.
4. ван Рай В. Зарождающиеся тенденции и «джокеры» как инструменты формирования и изменения будущего / В. ван Рай // Форсайт. – 2012. – №1. – С.60–73.
5. Гапоненко Н. В. Секторальные инновационные системы в экономике, основанной на знаниях: дисс. ... доктора эконом. наук: 08.00.05 / Надежда Васильевна Гапоненко. – М., 2015. – 350 с.
6. Горбатенко В. П. Політичне прогнозування: теорія, методологія, практика / В. П. Горбатенко. – К.: Генеза, 2006. – 400 с.
7. Денисов Ю. Д. В Японии смотрят сквозь «Дельфи» / Ю. Д. Денисов // Форсайт. – 2007. – №1. – С.62–67.
8. Дунда С. П. Технологія форсайт як інструмент стратегічного менеджменту / С. П. Дунда, О. С. Ковтун // Молодий вчений. – 2017. – №12. – С.612–616.
9. Кизим М. О. Форсайт-прогнозування пріоритетних напрямів розвитку нанотехнологій і наноматеріалів у країнах світу й Україні: монографія / М. О. Кизим, І. Ю. Матюшенко, І. В. Шостак, М. О. Данова. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2015. – 272 с.
10. Мосина В. Н. Основы экономического и социального прогнозирования. Учебник для вузов / Под ред. В. Н. Мосина. – М.: Высш. шк., 1985. – 200 с.
11. Нугрохо Я. Увидеть и осознать невидимое. Сканирование, сетевой и сценарный анализ / Я. Нугрохо, О. Саритас // Форсайт. – 2011. – №3. – С.58–69.
12. Поппер Р. Мониторинг исследований будущего / Р. Поппер // Форсайт. – 2012. – №2. – С.56–75.
13. Серегина С. Ф. Закономерно ли появление форсайта? / С. Ф. Серегина, И. А. Барышев // Форсайт. – 2008. – №2. – С.4–12.
14. Талеб Н. Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости / Н. Талеб. – М.: Колибри, 2009. – 528 с.
15. Федулова Л. І. Форсайт: сучасна методологія технологічного прогнозування / Л. І. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2008. – №3. – С.106–120.
16. Хау Д. Краудсорсинг: Коллективный разум как инструмент развития бизнеса / Д. Хау. – М.: Альпина Паблшер, 2012. – 288 с.
17. Hojer M. Determinism and Backcasting in Future Studies / M. Hojer, L. Mattsson // Futures. – 2000. – №32 (7). – P.613–634.
18. Loveridge D. Technology foresight and models of the future / D. Loveridge // PREST Ideas in Progress. – 1996. – №4.
19. Marien M. Scanning: An Imperfect Activity in an Era of Fragmentation and Uncertainty / M. Marien // Futures Research Quarterly. – 1991. – №7. – P.82–90.
20. Masini E. Why Futures Studies? / E. Masini. – London: Grey Seal, 1993. – 144 p.
21. Miles I. Handbook of Knowledge Society Foresight / M. Keenan, I. Miles, J. Kaivo-oja. – Dublin: European Foundation. Dublin, 2003. – 166 p.
22. Popper R., Teichler T. Practical Guide to Mapping Foresight and Forward-Looking Practices, Players and Outcomes / R. Popper, T. Teichler // Report for the European Foresight Platform (EFP). – Manchester: University of Manchester. – 2011.
23. Steinmüller K. (2004) The Future as Wild Card. A Short Introduction to a New Concept / K. Steinmüller // Spatial Development Trends: Nordic Countries in a European Context. – Stockholm, 2004. – P.193–202.

References

1. Ansoff I. Strategicheskoye upravleniye / I. Ansoff. – M.: Ekonomika, 1989. – 519 s.
2. Balabanova L. V. SWOT-analiz – osnova formuvannya marketynhovykh stratehiy: navch. posibnyk / Za red. Balabanovoyi L. V. – K.: Znannya, 2005. – 301 s.
3. Brummer V. Mnogoobrazie v Forsayt-issledovaniyakh: praktika otbora innovatsionnykh idey / V. Brummer, T. Konnola, A. Salo // Forsayt. – 2010. – №4. – S.56–68.
4. van Ray V. Zazhdayushchiesya tendentsii i «dzhokery» kak instrumenty formirovaniya i izmeneniya budushchego / V. van Ray // Forsayt. – 2012. – №1. – S.60–73.
5. Gaponenko N. V. Sektoral'nyye innovatsionnyye sistemy v ekonomike, osnovannoy na znaniyakh: diss. ... doktora ekonom. nauk: 08.00.05 / Nadezhda Vasil'yevna Gaponenko. – M., 2015. – 350 s.
6. Horbatenko V. P. Politychne prohnozuvannya: teoriya, metodolohiya, praktyka / V. P. Horbatenko. – K.: Heneza, 2006. – 400 s.
7. Denisov Yu. D. V Yaponii smotryat skvoz' «Del'fi» / Yu. D. Denisov // Forsayt. – 2007. – №1. – S.62–67.
8. Dunda S. P. Tekhnolohiya forsayt yak instrument strateichnoho menedzhmentu / S. P. Dunda, O. S. Kovtun // Molodyy vchenyy. – 2017. – №12. – S.612–616.
9. Kyzym M. O. Forsayt-prohnozuvannya priorytetnykh napryamiy rozvytku nanotekhnolohiy i nanomaterialiv u krayinah svitu y Ukraini: monohrafiya / M. O. Kyzym, I. Yu. Matyushenko, I. V. Shostak, M. O. Danova. – KH.:VD «INZHEK», 2015. – 272 s.
10. Mosina V. N. Osnovy ekonomicheskogo i sotsial'nogo prognozirovaniya. Uchebnik dlya vuzov / Pod red. V. N. Mosina. – M.: Vyssh. shk., 1985. – 200 s.
11. Nugrokho Ya. Uvidet' i osoznat' nevidimoye. Skanirovaniye, setevoy i stsennarnyy analiz / Ya. Nugrokho, O. Saritas // Forsayt. – 2011. – №3. – S.58–69.
12. Popper R. Monitoring issledovaniy budushchego / R. Popper // Forsayt. – 2012. – №2. – S.56–75.
13. Seregina S. F. Zakonomerno li poyavleniye forsayta? / S. F. Seregina, I. A. Baryshev // Forsayt. – 2008. – №2. – S.4–12.
14. Taleb N. Chernyy lebed'. Pod znakom nepredskazuemosti / N. Taleb. – M.: Kolibri, 2009. – 528 s.
15. Fedulova L. I. Forsayt: suchasna metodolohiya tekhnolohichnoho prohnozuvannya / L. I. Fedulova // Ekonomika i prohnozuvannya. – 2008. – №3. – S.106–120.
16. Khau D. Kraudsorsing: Kollektivnyy razum kak instrument razvitiya biznesa / D. Khau. – M.: Al'pina Pablisher, 2012. – 288 s.
17. Hojer M. Determinism and Backcasting in Future Studies / M. Hojer, L. Mattsson // Futures. – 2000. – №32 (7). – P.613–634.
18. Loveridge D. Technology foresight and models of the future / D. Loveridge // PREST Ideas in Progress. – 1996. – №4.
19. Marien M. Scanning: An Imperfect Activity in an Era of Fragmentation and Uncertainty / M. Marien // Futures Research Quarterly. – 1991. – №7. – P.82–90.
20. Masini E. Why Futures Studies? / E. Masini. – London: Grey Seal, 1993. – 144 p.
21. Miles I. Handbook of Knowledge Society Foresight / M. Keenan, I. Miles, J. Kaivo-oja. – Dublin: European Foundation. Dublin, 2003. – 166 p.
22. Popper R., Teichler T. Practical Guide to Mapping Foresight and Forward-Looking Practices, Players and Outcomes / R. Popper, T. Teichler // Report for the European Foresight Platform (EFP). – Manchester: University of Manchester. – 2011.
23. Steinmüller K. (2004) The Future as Wild Card. A Short Introduction to a New Concept / K. Steinmüller // Spatial Development Trends: Nordic Countries in a European Context. – Stockholm, 2004. – P.193–202.

Galushko O. S., PhD, Assistant Professor of philosophy of Kyiv National University of building and architecture (Ukraine, Kyiv), saiz131982@gmail.com

Foresight methods analysis. Qualitative methods

In this article we consider foresight methods. Particular attention is paid to qualitative methods. The objective of the study was to analyze the qualitative foresight methods.

Analyzed are foresight methods. The mechanism of using foresight methods is described. It should be noted that in the foresight only one method is almost never used. Analyzed are the main qualitative foresight methods. It is concluded that in today's unstable and dynamic world qualitative foresight methods due to their specific aspects have certain advantages over other methods of researching of the future. It is shown that it is due to the qualitative foresight methods that the future is possible not only to forecast but also to design effectively. It is emphasized that now, using qualitative methods in carrying out foresight researches, futurologists rely not only on the opinions of experts but also on the thoughts of a wide range of people interested in the foresight.

The methodological bases of the study are generalization method, principle of system analysis and method of comparative analysis.

Keywords: future, foresight, forecasting, management, image of the future, foresight methods, qualitative foresight methods.

* * *

УДК 165

Гальченко М. С.,
кандидат філософських наук, директор,
Інститут обдарованої дитини НАПН України
(Україна, Київ), halchenko@yahoo.com

МЕТОДОЛОГІЧНА ПРИРОДА МИСЛЕННЯ В ЕВОЛЮЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНИХ ДИСКУРСІВ

Аналізується продуктивна діяльність мислення, пізнавальні функції якого визначаються логікою і способами міркувань. Вони проходять перевірку практикою соціального життя, концептуалізуючись в досвіді і свідомості людини в методологію. Її завдання полягає в пошуку шляхів для досягнення достовірного знання. Результатом стає методологічна свідомість, в контексті якої формується стиль і метод продуктивного пізнання.

Ключові слова: мислення, методологія, знання, рефлексія, пізнання, свідомість, логіка.

Основне завдання сучасної освіти полягає у формуванні особистості, яка творчо, продуктивно мислить, пропонує моделі і шляхи подальшого розвитку суспільства, культури, науки, людини. Загальне визначення ролі мислення («як пізнання світу») здійснюється в результаті трансформації соціокультурної реальності. Але сутність мислення можна зрозуміти, виходячи з принципів його теоретико-методологічної спрямованості. Кожна епоха демонструє свої методи і способи пізнання, які дають можливість концептуально визначити характер культури мислення. Разом з тим мислення постає в різних модифікаціях, завдяки яким результати пізнавальної діяльності втрачають свою відповідність об'єктивній реальності. Дана обставина ставить завдання виявити основні етапи еволюції методологічної природи мислення.

Дослідженню сутності і характеру мислення присвячені роботи класиків філософської думки Арістотеля, Платона, Ф. Бекона, Р. Декарта, І. Канта, Г. Гегеля, Е. Гуссерля та інших. В сучасній філософії мислення вивчають і аналізують В. Розін, П. Щедровицький, М. Мамардашвілі, Н. Іванова, З. Оруджев, В. Ільїн, В. Кремень, С. Пролєєв та ряд інших вчених. Однак потребує додаткового вивчення проблема методологічної природи мислення.

Мета статті полягає в аналізі методологічного змісту мислення в процесі еволюції філософського і

наукового пізнання в контексті виявлення її продуктивних результатів.

Полізмистовність мислення засвідчує його важливу роль в науковому пізнанні, в побудові логіки міркувань, доказу, формуванні розумної діяльності. Мислення в пізнавальній, навчальній діяльності складається з думок, взаємопов'язаних по певним правилам, а думки складаються зі слів, термінів. Хоча правильність міркувань і не залежить від смислу цих термінів, тим не менше операції з ними підлягають логічним правилам. З точки зору логіки, мислення описує наявні способи міркування, артикулюючи і узагальнюючи їх. Робить воно це за допомогою створених правил і формул, які являють собою норми мислення. «Логіка, – писав А. Шопенгауер, – являє собою просто знання in abstracto того, що кожний знає in concreto... Цим і пояснюється той відомий факт, що в той час як в інших науках істинність окремого випадку перевіряється на практиці, в логіці ж, навпаки, правило повинно перевірятися на окремому випадку: і самий кращий логік, помітивши, що в окремому випадку він робить не той висновок, який вимагає правило, завжди скоріше стане шукати помилки в правилі, чим в своєму дійсному висновку... Це те ж саме, якби для своїх рухів ми звернулись би за порадою до механіки, а для травлення їжі – до фізіології; і хто вивчає логіку для практичних цілей, схожий на людину, яка намагається навчити бобра будувати собі житло» [12, с. 56–57].

З точки зору Арістотеля – «батька логіки», мислення – це, по-перше, міркування або докази, які спираються на правила; в свою чергу, останні передбачають використання категорій («форма», «матерія», «якість», «кількість» тощо). По-друге, мислення розуміється як дії і здібності людини – відчуття, уявлення і власне мислення. По-третє, в «Метафізиці» мислення задається відносно розуму (божества), (яке «мислить самого себе»), що можна розуміти і як установку на вивчення мислення, і як уподібнення мислячої людини мисленню божества. Ці характеристики мислення являють собою «антропологічно орієнтоване осмислення і обґрунтування арістотелівської логіки (органону)» [11, с. 19–21].

Мислення в Арістотеля виступає онтологічною основою формальної (традиційної) логіки. Але поряд з нею існує методологічне розуміння мислення, зовсім відмінне від формально-логічного. Для методології мислення – це не опис того, що вже склалося, а створення принципово нового (міркування, ідеї, закону, підходу тощо). В реальному процесі мислення форма не співпадає зі змістом, і саме за рахунок цієї відмінності стає можливим розвиток мислення (з точки зору логіків мислення не розвивається). Хоча іноді і можна створювати правила, але значно частіше мислення задається і спрямовується різними міркуваннями, серед яких істотне місце відіграють відчуття проблем і реальності.

І «проблеми», і «реальність» – це середовище, в якому виникає і формується мислення, яке постає необхідною умовою розвитку всіх форм і способів презентації людини в світі. Мислення, могло виникнути в період перших цивілізацій, насамперед античної, з якої бере початок вся європейська культура. В античній філософії утворилося декілька дискурсивних практик. Всі вони розумілися в